

HUMAN AND CITIZEN RIGHTS IN THE AGE OF CORONA VIRUS IN POLAND

PRAWA CZŁOWIEKA I OBYWATELA W OKRESIE PANDEMII KORONAWIRUSA W POLSCE

Abstract: The COVID-19 pandemic caused by the SARS-CoV-2 virus, like any other disease spreading rapidly around the world, is inherently linked to the issue of human and civil rights restrictions. In an effective fight against the epidemic, the introduction of restrictions is necessary in order to minimize the negative economic and social effects of the disease in a highly efficient way, as well as to counteract the progressiveness of human infection. Restrictions are necessary to protect human health and life. By introducing restrictions, the authorities use the available legal tools that enable them to enter the sphere of rights. It is undesirable that the situation in which practically the whole world finds itself should be used by the authorities to increase their powers and to act without a legal basis. The article is devoted to the analysis of the available legal structures that allow for the restriction of rights and freedoms in Polish legislation in relation to the problems that have arisen in connection with the corona virus pandemic in Poland. The work also shows solutions chosen by other countries in the world. The sources for this article were scientific articles and online materials on human rights, as well as quite new, though very few publications on the problem of restriction of freedom during a pandemic. Moreover, case law and legal acts were also used.

Keywords: pandemic, corona virus 2 (SARS-CoV-2), human rights, civil liberties

Streszczenie: Pandemia COVID-19 wywołana wirusem SARS-CoV-2, jak każda inna szybko rozprzestrzeniająca się po świecie choroba, wiąże się nieodłącznie z zagadnieniem ograniczeń praw człowieka i obywatela. W skutecznej walce z epidemią wprowadzanie restrykcji jest konieczne, po to by jak najskuteczniej minimalizować negatywne skutki ekonomiczne i społeczne choroby, a także aby przeciwdziałać postępującemu zarażaniu się ludzi. Ograniczenia służą dobru wspólnemu i są niezbędne dla ochrony zdrowia i życia ludzi. Wprowadzając obostrzenia, władze wykorzystują dostępne narzędzia prawne, które umożliwiają wkraczanie w sferę praw. To niepożądane, aby sytuacja, w której znalazł się praktycznie cały świat, wykorzystywana była do zwiększania swoich uprawnień przez władze i działania bez podstawy prawnej. Artykuł poświęcono analizie dostępnych konstrukcji prawnych, które pozwalają na ograniczanie praw i wolności w polskim ustawodawstwie w odniesieniu do problemów, które pojawiły się w związku z pandemią koronawirusa w Polsce. Praca ukazuje także rozwiązania, na jakie zdecydowały się inne państwa na świecie. Za źródła do niniejszego artykułu posłużyły artykuły naukowe i materiały internetowe dotyczące praw człowieka, a także dosyć nowe, choć bardzo nieliczne publikacje odnoszące do problemu ograniczania wolności w czasie pandemii. Korzystano także z orzecznictwa oraz aktów prawnych.

Słowa kluczowe: pandemia, koronawirus 2 (SARS-CoV-2), prawa człowieka, wolności obywatelskie

1. WSTĘP

Każdy kryzys pojawiający się w państwie wymaga od władz szybkiej reakcji, która umożliwi zminimalizowanie jego negatywnych skutków. Aby podejmowane decyzje były skuteczne, niekiedy niezbędne jest wkroczenie w sferę praw człowieka i obywatela. Ustawodawstwa państw wykształciły różnorodne instytucje prawne, które na to pozwalają. Rozdział XI Konstytucji RP przewiduje trzy rodzaje stanów nadzwyczajnych wprowadzanych podczas szczególnych zagrożeń, do których należą: stan wojenny, stan wyjątkowy i stan

klęski żywiołowej. Co istotne, wprowadzenie stanu nadzwyczajnego zezwala władzy publicznej na ograniczenie wolności i praw człowieka i obywatela. Jednak aby do tego doszło, muszą zająć przesłanki wprowadzenia takiego stanu. Pandemia COVID-19 postawiła władze wszystkich państw w niezwykle trudnej sytuacji, ponieważ tempo rozprzestrzeniania się choroby było bardzo szybkie i wymagało natychmiastowej reakcji w celu zapobieżenia skutkom o charakterze społecznym, a także ekonomicznym. Zdaniem Natalii Krej działania podejmowane przez władze państwowe nawet w tak trudnej sytuacji jak ta podczas pandemii, muszą być zgodne z prawem¹. Trudno nie zgodzić się z tym stanowiskiem, ponieważ nie przestrzegając obowiązującego prawa i łamiąc je, można doprowadzić do kryzysu na jeszcze większą skalę. W Polsce długo spekulowano na temat możliwości wprowadzenia stanu nadzwyczajnego, jednak ostatecznie zdecydowano na ustanowienie tzw. stanu zagrożenia epidemicznego. Stan zagrożenia epidemicznego tak samo jak stan epidemii jest konstrukcją prawną przewidzianą przez Ustawę o zapobieganiu i zwalczaniu chorób zakaźnych u ludzi². Stany te może ustanowić wojewoda w drodze rozporządzenia, gdy problem dotyczy jednego województwa, jeżeli natomiast minimum dwóch województw, to upoważniony jest do tego minister zdrowia³. Dopiero gdy żadne z dostępnych środków prawnych nie są wystarczające, władze mogą zdecydować się na wprowadzenie odpowiedniego do sytuacji stanu nadzwyczajnego. Stany nadzwyczajne zostały wprowadzone w odpowiedzi na pandemię w następujących państwach należących do Unii Europejskiej (UE): w Belgii,

¹ KREJ, N.: COVID-19. Ustawy antykryzysowe. Zbiór przepisów z omówieniem. Warszawa: C.H. Beck, 2020, rozdz. II.

² Dz.U. z 2008 r. Nr 234, poz. 1570.

³ Art. 8 Ustawy o zapobieganiu i zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi (Dz.U. z 2008 r. Nr 234, poz. 1570).

Bułgarii, na Cyprze, w Czechach, Estonii, Finlandii, Hiszpanii, na Łotwie, Litwie, w Luksemburgu, Portugalii, Rumunii, Słowacji, na Węgrzech, we Włoszech, a w państwach poza Unią: w Albanii, Bośni i Hercegowinie, Macedonii Północnej, Serbii, Szwajcarii i na Ukrainie⁴. Są także kraje, gdzie podobnie jak w Polsce zostały wprowadzone różnego rodzaju stany zagrożenia epidemicznego. Władze starają się dopasować reakcję do wagi problemu, stąd też w niektórych krajach obostrzenia podczas pandemii były znacznie większe, a w innych, tych – w których sytuacja była opanowana – mniejsze.

Wkraczanie w sferę praw człowieka i obywatela występuje najczęściej poprzez wprowadzanie różnego rodzaju obostrzeń, czyli zasad i ograniczeń. Środki, które podejmują państwa, nie tylko muszą być zgodne z prawem, ale także przejść pozytywnie test proporcjonalności. Zgodnie z przyjętą i kontynuowaną linią orzecniczą Trybunału Konstytucyjnego test ten polega na sprawdzeniu, czy ograniczenia są wprowadzone dla poszanowania wartości wymienionych w Konstytucji, a także czy nie przekraczają pewnego stopnia uciążliwości. Ustawodawca powinien dbać o to, aby wyważone były interes publiczny i interes jednostki. W innym przypadku może zostać naruszona zasada zaufania obywatela do państwa. Dodatkowo wprowadzone obostrzenia muszą być konieczne, przydatne i adekwatne⁵. W Polsce ingerowanie w sferę praw człowieka i obywatela możliwe jest tylko na mocy ustawy, niemożliwe jest zatem ograniczanie tych praw i wolności za pomocą aktów rangi pod ustawowej, o czym traktuje art. 31 ust. 3 Konstytucji RP (tzw. klauzula limitacyjna). Ustawodawca przewi-

⁴ ZBYTNIIEWSKA, K.: Koronawirus: które kraje wprowadziły stan wyjątkowy w Europie?, <https://www.euractiv.pl/section/bezpieczenstwo-i-obrona/news/koronawirus-ktore-kraje-wprowadzily-stan-wyjatkowy/> (dostęp: 17.08.2020).

⁵ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 9 stycznia 1994 r., K 18/95.

dział jeszcze jeden warunek, który mówi, że wprowadzone ograniczenia nie mogą naruszać istoty danej wolności.

2. OGRANICZANIE PRAW CZŁOWIEKA I OBYWATELA W KONTEKŚCIE UREGULOWAŃ KONSTYTUCYJNYCH

Prawa i wolności jednostki wynikają z niezbywalnej godności człowieka i pochodzą nie z prawa stanowionego, a z prawa naturalnego. Prawodawcy są natomiast zobowiązani do ochrony tych praw. Tylko niektóre sytuacje, takie jak zapewnienie bezpieczeństwa publicznego, pozwalają na ograniczanie korzystania z praw przez jednostkę. Dodatkowo wymagane jest do tego specjalne upoważnienie mające źródło w ustawie⁶. Podstawowym artykułem Konstytucji RP odnoszącym się do ograniczeń praw człowieka i obywatela jest art. 31 ust. 3, który stanowi tzw. klauzulę ograniczającą. Zawarte są w tym przepisie przesłanki wkraczania w sferę praw i wolności gwarantowanych przez Konstytucję. Poza tym artykułem można znaleźć także przepisy odnoszące się do ograniczania poszczególnych praw i wolności, czyli tzw. szczególne klauzule ograniczające. Zdaniem Krzysztofa Wojtyczka ograniczeniem jest wkraczanie w sferę prawa i wolności co najmniej jednego podmiotu i zwężanie zakresu konstytucyjnego tego prawa lub wolności⁷. Pierwszą przesłanką ograniczenia praw i wolności w Polsce jest wymóg ustawowy. Konieczne jest, aby granice praw i wolności ustanawiane były na drodze ustawy, co w doktrynie interpretowane

⁶ SITEK, M.: Treść praw człowieka w dobie globalnych determinantów egzogenych. W: TeKa Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie, 2018, t. 11, nr 2, s. 399–400.

⁷ WOJTYCZEK, K.: Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP. Kraków: Zakamycze, 1999, s. 64.

jest w ten sposób, że tylko ustawa może stanowić źródło ograniczeń, natomiast jeżeli w ustawie nie można do końca określić szczegółów obostrzeń, to może być to uszczegółowione w innym akcie niższego rzędu⁸. Zgodnie jednak ze stanowiskiem Trybunału Konstytucyjnego nie można pozostawiać w ustawie swobody w zakresie kreowania ograniczeń dla organów władzy ustawodawczej czy samorządowej⁹. Drugą przesłanką wkraczania w sferę konstytucyjnych wolności i praw jest przesłanka „konieczności w demokratycznym państwie” oraz wprowadzania ograniczeń tylko dla ochrony ściśle określonych wartości, do których należą: bezpieczeństwo i porządek publiczny, ochrona środowiska, zdrowia i moralności oraz praw innych osób. Trybunał Konstytucyjny podkreślił w jednym ze swoich orzeczeń, że katalog tych wartości ma charakter zamknięty i musi być interpretowany zawężająco¹⁰. Ostatnią przesłanką wymaganą przy wprowadzania ograniczeń jest klauzula zawarta w ostatnim zdaniu art. 31 ust. 3, wskazująca, że ograniczenia „nie mogą naruszać istoty wolności i praw”. Jest to pojęcie niedookreślone i różnie rozumiane. Przyjęły się dwie teorie definiowania tego sformułowania, do których należą: teoria istoty absolutnej, która wskazuje, że o istocie należy mówić w kontekście każdej wolności i każdego prawa, nie zważając na konkretną sytuację, oraz teoria istoty względnej, która głosi odwrotnie – że istota prawa lub wolności to pojęcie specyficzne, charakterystyczne i musi być interpretowane w kontekście konkretnego zdarzenia¹¹. Widać zatem, Konstytucja RP w sposób szczegółowy określa,

⁸ BANASZAK, B.: Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Wydanie 2. Warszawa: C.H. Beck, 2012.

⁹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12 stycznia 2000 r., P 11/98.

¹⁰ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 25 lutego 1999 r., K 23/98.

¹¹ BANASZAK, B.: Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Wydanie 2. Warszawa 2012.

w jaki sposób można wkraczać w sferę praw i wolności obywateli i niedopuszczalne jest, aby któraś z przesłanek została pominięta.

W kontekście ograniczeń należy wspomnieć o rozdziale XI Konstytucji RP, który przewiduje trzy rodzaje stanów nadzwyczajnych, do których należą: stan wojenny, stan wyjątkowy i stan klęski żywiołowej. Każdy z nich wprowadzany jest po spełnieniu innych wymogów. Zawarte są one w przytoczonym rozdziale ustawy zasadniczej, a także w ustawach szczególnych, do których należą: Ustawa o stanie wojennym oraz o kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasadach jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej, Ustawa o stanie wyjątkowym oraz Ustawa o stanie klęski żywiołowej. Lech Garlicki wskazał następujące zasady odnoszące się do stanu nadzwyczajnego:

- ⇒ zasadę wyjątkowości, czyli ustanawianie go wyłącznie w sytuacjach szczególnych zagrożeń,
- ⇒ zasadę legalności, mówiącą o konieczności wprowadzania stanu nadzwyczajnego wyłącznie na drodze ustawy, rozporządzenia o odpowiedniej podstawie konstytucyjnej i ustawowej, a także o obowiązku podawania ogłoszenia stanu nadzwyczajnego do publicznej wiadomości,
- ⇒ zasadę proporcjonalności,
- ⇒ zasadę celowości,
- ⇒ zasadę ochrony podstaw systemu prawnego i zasad ochrony organów przedstawicielskich¹².

W kontekście pandemii COVID-19 dyskutowano na temat wprowadzenia stanu klęski żywiołowej. Ostatecznie władze zdecydowały się na wprowadzenie stanu zagrożenia epidemicznego, a później stanu epidemii. Stan klęski żywiołowej według Konstytucji

¹² GARLICKI, L.: Polskie prawo konstytucyjne, Warszawa: Liber, 2002, s. 424–426.

RP może być ustanawiany, gdy występują katastrofy naturalne lub awarie techniczne. Wówczas Rada Ministrów może zgodnie z art. 232 Konstytucji wprowadzić go na okres krótszy niż 30 dni. Stan klęski żywiołowej może przedłużyć Sejm. Jest on wprowadzany w całym kraju albo w jego części. Definicja katastrofy naturalnej według doktryny obejmuje choroby zakaźne ludzi, co wskazywano jako argument za wprowadzaniem tego rodzaju stanu nadzwyczajnego¹³. Pandemię COVID-19 można też zakwalifikować jako zagrożenie bezpieczeństwa obywateli, co natomiast jest przesłanką do wprowadzenia stanu wyjątkowego, który może być ustanowiony na czas oznaczony nieprzekraczający 90 dni z możliwością jednokrotnego przedłużenia na nie więcej niż 60 dni, o czym mówi art. 230 Konstytucji.

3. PANDEMIA COVID-19 NA ŚWIECIE

Pierwszy przypadek zarażenia wirusem SARS-CoV-2 zanotowany został 10 grudnia 2019 r. na targu w chińskim mieście Wuhan u 57-letniej sprzedawczynie krewetek. Kobieta poszła do lekarza z objawami przeziębienia, jednak później choroba zaczęła postępować i przybierać formę ostrego zapalenia płuc. 8 stycznia 2020 r. lekarze po przeprowadzeniu badań i otrzymaniu wyników z laboratorium postawili tezę, że prawdopodobnie doszło do zakażenia nową odmianą wirusa SARS, a choroba została nazwana COVID-19. 13 stycznia 2020 r. odnotowany został pierwszy przypadek zachorowania poza granicami Chin – w Tajlandii. Oficjalne ogłoszenie w mediach o epidemii nastąpiło 23 stycznia 2020 r., gdy liczba zakażeń wynosiła około 500. W tym samym dniu Wuhan

¹³ <https://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/1468562,stan-klaski-zywiolowe-co-to-jest.html> (dostęp: 17.08.2020).

zostało zamknięte. Już 2 dni później do szpitala zgłosił się pierwszy pacjent w Unii Europejskiej, co było oznaką szybkiego tempa rozprzestrzeniania się choroby. 30 stycznia Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) ogłosiła stan światowego zagrożenia epidemią, a 11 marca 2020 r. szef WHO poinformował, że można już oficjalnie mówić o pandemii koronawirusa. Kiedyś pandemia definiowana była jako rozprzestrzenianie się na całym świecie choroby charakteryzującej się wysoką śmiertelnością, jednak w 2009 r. WHO usunęło z tej definicji przesłankę wysokiej śmiertelności. A zatem zdaniem lekarzy dziś za pandemię może być uznana nawet choroba łagodna, jeśli łatwo i szybko się przenosi¹⁴.

W krajach na całym świecie do dnia dzisiejszego wprowadzane są różne ograniczenia. Wszystkie powinny mieć podstawy prawne wymagane w danym państwie, choć nie zawsze tak jest. Joanna Żochowska wskazała, że najbardziej krytykowane w Unii Europejskiej są rozwiązania, które zostały przyjęte na Węgrzech, w Bułgarii, Słowacji i Czarnogórze. Węgry w odpowiedzi na pandemię udzieliły rządowi pełnomocnictwa umożliwiającego ustanawianie dekretów, które miały pomagać w walce z koronawirusem. Niebezpieczeństwo płynące z tego upoważnienia dla władz jest takie, że nie ma ono ograniczenia czasowego i teoretycznie może zostać wydłużone nawet na okres po opanowaniu epidemii. Dodatkowo ustawa przewiduje możliwość ograniczenia praw obywateli, m.in. wprowadza karę do 5 lat pozbawienia wolności za tzw. fake newsy dotyczące koronawirusa, a także karę do 8 lat pozbawienia wolności, jeśli w związku z nieprzestrzeganiem kwarantanny ktoś zarazi inną osobę, a ona umrze. Władze Bułgarii zdecydowały się na nowelizację kodeksu karnego, która przewiduje środki karne

¹⁴ <https://www.wsensie.pl/polska/35360-ordynator-oddzialu-zakaznego-przypomina-jak-who-zmienilo-definicje-pandemii-z-punktu-widzenia-medycyny-koronawirus-to-nie-pandemia> (dostęp: 17.08.2020).

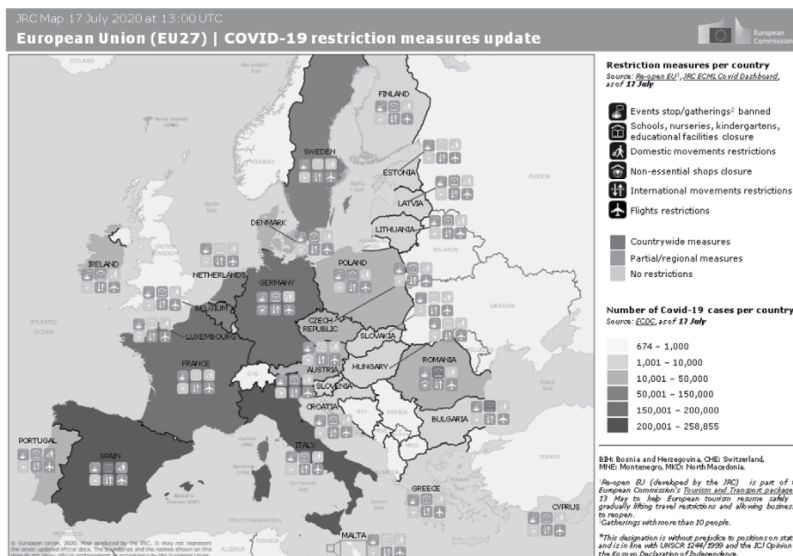
w postaci grzywny i pozbawienia wolności za naruszenie obowiązkowej kwarantanny. Krytykowane jest także wprowadzenie prawa do legitymowania ludzi i kontrolowania ich przemieszczania się przez funkcjonariuszy sił zbrojnych, co dotąd było w wyłącznych kompetencjach policji. Mocno wkraczające w sferę prywatności jest uprawnienie władzy do sprawdzania lokalizacji obywateli i konieczność dostarczania tych informacji przez sieci komórkowe. Słowacja podobnie jak Bułgaria w związku z epidemią postanowiła o dostępie służb mundurowych do danych zakażonych, co uzasadniano koniecznością kontrolowania osób na kwarantannie, aby nie dopuszczać do rozprzestrzeniania się wirusa. Trybunał Konstytucyjny Słowacji zdecydował jednak o nieważności części postanowień kontrowersyjnej ustawy. Z kolei władze Czarnogóry wprowadziły rozwiązanie, które mocno wkracza w sferę prawa ochrony danych osobowych, ponieważ zdecydowały o podawaniu do publicznej wiadomości informacji o osobach przebywających na kwarantannie¹⁵.

Kraje Unii Europejskiej wprowadzały i wprowadzają mniej więcej podobne ograniczenia, różniące się jednak stopniem uciążliwości, który zależy od skali zakażeń w danym państwie. Można wyróżnić m.in. ograniczenia: w przemieszczaniu się, w lotach, ograniczenia ruchu krajowego, dotyczące zamknięcia sklepów typu *non-essential*, czyli takich, które nie sprzedają produktów pierwszej potrzeby, zamknięcie uniwersytetów, szkół, przedszkoli, placówek edukacyjnych oraz wstrzymanie organizacji imprez masowych. Jak widać na załączonej mapie, na dzień 17 czerwca 2020 r. obostrzenia w Unii Europejskiej utrzymane są na mniej więcej podobnym poziomie. We wszystkich krajach UE imprezy

¹⁵ ŻOCHOWSKA, J.: Idea państwa prawa w czasach COVID-1. W: Stępnik, K. (red.), Państwo i prawo w czasach COVID-19, Warszawa: Wydawnictwo Think & Make, 2020, s. 19–21.

masowe mogą się odbywać, ale na nowych zasadach. Nadal częściowo ograniczony jest ruch lotniczy i komunikacja wewnątrzkrajo-
 wa. Wiele państw zdecydowało się już na zniesienie restrykcji
 związanych z edukacją. Szkoły i inne placówki edukacyjne nadal
 pozostają zamknięte w Hiszpanii, która cechuje się jednak wyso-
 ką liczbą zakażeń, a także w Rumunii i Bułgarii. Do krajów o naj-
 mniejszej skali obostrzeń należą: Szwecja, Estonia, Słowacja, Au-
 stria, Węgry, Holandia, Luksemburg, Francja i Malta (trzy spośród
 sześciu wyróżnionych na mapie ograniczeń są w tych państwach
 zniesione). Natomiast do najbardziej restrykcyjnych państw UE na
 dzień 17 czerwca 2020 r. należą: Hiszpania, Portugalia, Rumunia,
 Niemcy, w których pięć spośród sześciu wymienionych ograniczeń
 jest nadal częściowo egzekwowanych.

Mapa 1. UNIA EUROPEJSKA – AKTUALIZACJA ŚRODKÓW RESTRYKCYJNYCH ZWIĄZANYCH Z COVID-19

Źródło: https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/health/coronavirus-response/travel-and-transportation-during-coronavirus-pandemic_pl (dostęp: 17.08.2020).

Dla bezpieczeństwa obywateli i w celu zmniejszenia tempa rozprzestrzeniania się pandemii państwa zdecydowały o ustanowieniu ograniczeń w podróżowaniu. Uzasadniano to koniecznością ochrony zdrowia publicznego na terenie UE oraz zapewnienia bezpieczeństwa obywatelom innych państw, tak aby wirus nie przedostawał się poza granicę Unii. 17 marca 2020 r. państwa należące do Wspólnoty Europejskiej zdecydowały o ograniczeniu podróży do niezbędnego minimum. Takie mocno wkraczające w swobodę przemieszczania się rozwiązanie funkcjonowało aż do 11 czerwca 2020 r., kiedy to Komisja Europejska ogłosiła, że obostrzenia będą stopniowo znoszone oraz w sposób skoordynowany wznowione zostają operacje wizowe. 25 czerwca 2020 r. państwa UE zdecydowały, że w krajach, w których sytuacja epidemiologiczna jest opanowana, nastąpi całkowite zniesienie ograniczeń w podróżowaniu¹⁶. Wraz z wprowadzanymi ograniczeniami prawa do swobodnego przemieszczania się pojawił się problem praw pasażerów. Odpowiedzią Komisji Europejskiej na to było przygotowanie wytycznych, których celem jest zapewnienie pasażerów o ochronie ich praw. Z wytycznych wynika m.in.: prawo do uzyskania zwrotu kosztów podróży, w przypadku gdy przejazd lub lot bądź rejs zostają odwołane, czy możliwość wyboru przez pasażera zwrotu pieniędzy lub przełożenia podróży na późniejszy termin zamiast przełożenia jej na termin najwcześniejszy. W przypadku gdy to pasażer odwołuje podróż, biuro podróży ma prawo do udzielania bonów do wykorzystania w danym przedsiębiorstwie. Komisja Europejska zdecydowała także o ochronie linii lotniczych i biur podróży, wskazując, że pasażerowie w tej wyjątkowej sytuacji, jaką jest pandemia obejmująca prawie cały świat,

¹⁶ https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/health/coronavirus-response/travel-and-transportation-during-coronavirus-pandemic_pl (dostęp: 17.08.2020).

nie mogą korzystać w pełni z prawa do odszkodowania w przypadku odwołania podróży. Argumentem za takim rozwiązaniem był fakt, że jest to sytuacja niezależna od przedsiębiorstw i jest spowodowana nadzwyczajnymi okolicznościami. Do tych okoliczności zaliczono także możliwość odwołania lotu ze względu na ochronę zdrowia załogi¹⁷.

Amnesty International wskazuje, że jedynym powodem, dla którego w obecnej sytuacji można wkraczać w sferę praw człowieka, jest konieczność urzeczywistnienia prawa do zdrowia i próba zahamowania szerzenia się koronawirusa. Środki represji muszą być każdorazowo proporcjonalne, uzasadnione i konieczne. Organizacja ta podkreśla, że ważnym aspektem jest równość i ochrona każdej ludzkiej istoty, nie tylko obywateli własnego państwa¹⁸. Draginja Nadaždin, dyrektorka Amnesty International Polska, w swoim artykule apelowała do państw, aby wzięły pod uwagę sytuację osób, które żyjąc w izolacji, mogą być w niebezpieczeństwie. Podkreślała, że na wysokie ryzyko przemocy narażone są kobiety żyjące z groźnym partnerem i ich dzieci, które w normalnych warunkach mogłyby opuścić swoje domy, a w obecnej sytuacji pozostają w zamknięciu. W wywiadzie dla medonet.pl psycholog Katarzyna Miller wskazywała, że władze powinny gwarantować pomoc psychologiczną, psychiatryczną i prawną dla kobiet narażonych na przemoc. Zaproponowała, aby w dobie pandemii normalnie funkcjonowały służby, które mogłyby być wzywane do domów¹⁹. Obecnie ograniczanie praw człowieka stanowi duży

¹⁷ BUJALSKI, R.: Prawa pasażerów w związku z koronawirusem, LEX/el, 2020.

¹⁸ Amnesty International: COVID-10 i prawa człowieka, <https://amnesty.org.pl/covid-19-i-prawa-czlowieka/> (dostęp: 17.08.2020).

¹⁹ <https://www.medonet.pl/koronawirus/koronawirus-w-polsce,przemoc-seksualna-wobec-kobiet-podczas-covid-19--jak-sobie-z-nia-radzic--odpowiada-katarzyna-miller,artykul,38241452.html> (dostęp: 17.08.2020).

problem, dlatego organizacje międzynarodowe powinny bacznie obserwować państwa pod kątem używania przez ich władze pandemii jako pretekstu do wprowadzania represji wobec obywateli. Helsińska Fundacja Praw Człowieka (HFHR) w swoim liście wskazywała, że pandemia koronawirusa stanowi, oprócz zagrożenia dla życia i zdrowia ludzi, kryzys polityczny. Podkreślała, że wysoce niebezpieczne jest wykorzystywanie przez władze państw sytuacji, w jakiej znalazł się świat, do zwiększania swoich uprawnień i ingerowania w prawa człowieka i obywatela. Posłużyła się takimi przykładami jak masowe aresztowania, represje wobec dziennikarzy i uciskanie mniejszości²⁰.

4. PRAWA CZŁOWIEKA I OBYWATELA W DOBIE PANDEMII W POLSCE

Pierwszy przypadek zakażenia wirusem SARS-CoV-2 w Polsce zanotowano 4 marca 2020 r. w szpitalu w Zielonej Górze u mężczyzny w wieku 66 lat, który wrócił do Polski autokarem z Niemiec. Po uzyskaniu pozytywnego wyniku testu na obecność wirusa został on objęty leczeniem, a wszystkie osoby mające z nim kontakt zostały poddane kwarantannie domowej. 14 marca 2020 r. na terenie Polski wprowadzono stan zagrożenia epidemicznego, a 20 marca minister zdrowia Łukasz Szumowski wprowadził stan epidemii. Do 17 sierpnia 2020 r. w Polsce odnotowano 57 279 przypadków zakażenia, przy czym najwięcej w województwie śląskim (18 874)²¹.

²⁰ Helsińska Fundacja Praw Człowieka: Apel: brońmy demokracji!, https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2020/06/A-Call-to-Defend-Democracy_English_PL.pdf (dostęp: 17.08.2020).

²¹ Ministerstwo Zdrowia, <https://www.gov.pl/web/koronawirus/wykaz-zarazen-koronawirusem-sars-cov-2> (dostęp: 17.08.2020).

Na samym początku walki z COVID-19 w Polsce rząd podjął decyzję o wzmożeniu kontroli sanitarnych na granicach. 20 marca 2020 r. minister zdrowia wydał rozporządzenie w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemicznego²² wprowadzające większość ograniczeń, m.in. wstrzymanie ruchu lotniczego i kolejowego, zamknięcie granic dla osób niezwiązanych z Polską, zakaz organizowania zgromadzeń ludności i innych widowisk. Zgodnie z rozporządzeniem granice mogli przekraczać wyłącznie obywatele Polscy i cudzoziemcy związani z RP pracą. W tym miejscu należy omówić prawo do swobody przemieszczania się, które wynika przede wszystkim z art. 45 Karty praw podstawowych (KPP), uchwalonej i podpisanej 7 grudnia 2000 r. podczas szczytu Rady Europejskiej w Nicei, którą Polska ratyfikowała 13 grudnia 2007 r.

Artykuł 45 KPP mówi, że „Każdy obywatel Unii ma prawo do swobodnego przemieszczania się i przebywania na terytorium Państw Członkowskich”²³. Swoboda znajduje odzwierciedlenie także w art. 52 Konstytucji RP, który brzmi następująco: „Każdemu zapewnia się wolność poruszania się po terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz wyboru miejsca zamieszkania i pobytu”²⁴. Ustęp 4 tego artykułu mówi, że wolność ta może być ograniczona jedynie w drodze ustawy. Rząd w Polsce na początku pandemii wprowadził ograniczenia na podstawie rozporządzenia ministra zdrowia, o czym negatywnie wypowiedział się Rzecznik Praw Obywatelskich (RPO) Adam Bodnar. Podkreślał, że nie neguje nakładania ograniczeń w celu zwalczania epidemii COVID-19, ale sposób, w jaki wprowadzane są regulacje i fakt, że odbywa się to poza porządkiem

²² Dz.U. z 2020 r. poz. 433.

²³ Dz.U. UE, C 326/391.

²⁴ Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483

prawnym. Rzecznik wskazywał, że literalne brzmienie art. 46 ust. 4 pkt 1 Ustawy o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń oraz chorób zakaźnych upoważnia ministra właściwego ds. zdrowia do uregulowania w rozporządzeniu czasowego ograniczenia określonego sposobu przemieszczania się, jednak nie umożliwia wprowadzania zakazów w przemieszczaniu. W opinii RPO wprowadzanie takich obostrzeń jest przekroczeniem upoważnienia ustawowego²⁵. Podobne zdanie wyraziła N. Krej, podkreślając, że ograniczenie praw i wolności konstytucyjnych ze względu na swoją doniosłość musi być uregulowane wyłącznie w ustawie. Wskazała także, że kary pieniężne, które zostały ustanowione na wypadek niestosowania się do ograniczeń, były zawyżone. Powyższe stanowisko uzasadniła tym, iż niezastosowanie się do zakazów wynikających z wprowadzenia stanu nadzwyczajnego przewiduje wielokrotnie niższe sankcje niż te wynikające z rozporządzenia Rady Ministrów w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii²⁶. Inne stanowisko przedstawił Sławomir Piekarczyk, według którego rozporządzenia określające zakazy w czasie epidemii są pożądane, ponieważ procedura ich ustanawiania jest szybka i mniej skomplikowana niż ustawodawcza, jednak mimo to do ich wydania konieczny jest stan nadzwyczajny²⁷.

15 marca 2020 r. została wprowadzona obowiązkowa 14-dniowa kwarantanna dla osób przekraczających polską granicę. Było to zrozumiałe rozwiązanie, ponieważ osoby powracające zza granicy stanowiły zagrożenie dla innych, co zresztą

²⁵ RPO A. Bodnar VII.565.1.2020.

²⁶ KREJ, N.: COVID-19. Ustawy antykrzysowe. Zbiór przepisów z omówieniem. Warszawa: C.H. Beck, 2020.

²⁷ PIEKARCZYK, S.: Dlaczego zwykle środki konstytucyjne są niewystarczające w walce z pandemią COVID-19 w Polsce i należy wprowadzić stan klęski żywiołowej – analiza konstytucyjna, s. 3, <https://www.academia.edu/42989909/> (dostęp: 25.08.2020).

potwierdza sytuacja z pierwszym zakażonym pacjentem w Zielonej Górze. Kwarantanna została ustanowiona na drodze specustawy o zapobieganiu i zwalczaniu chorób zakaźnych, co było zgodne z postanowieniami konstytucyjnymi o sposobie ograniczania praw i wolności. W art. 2 pkt 12 Ustawy o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi znalazła się definicja legalna kwarantanny, zgodnie z którą pojęcie to oznacza odosobnienie osoby zdrowej, która była narażona na zakażenie, w celu zapobieżenia szerzeniu się chorób szczególnie niebezpiecznych i wysoce zakaźnych. Rząd jednak planował pójść o krok dalej, chcąc wprowadzić aplikację dla osób przebywających na kwarantannie. Dyskutowano wówczas o prawach człowieka, takich jak prawo do wolności osobistej, do prywatności. Zdaniem Agnieszki Grzelak takie rozwiązanie, dopóki jest dobrowolne, dopóty nie narusza praw człowieka. Jednakże nałożenie obowiązku korzystania z takiej aplikacji godzi w prawa człowieka, a jeszcze bardziej w ochronę danych osobowych. Jako argument przeciwko aplikacji A. Grzelak wskazywała fakt, że tworzenie tego rodzaju programu w pośpiechu mogłoby się wiązać z błędami w postaci zbierania niepotrzebnych danych, a to stanowiłoby potencjalne zagrożenie dla jego użytkowników²⁸. Do samej kwarantanny, a raczej jej uregulowania, krytycznie odniosła się Małgorzata Paszkowska, która wskazała, że lepszym rozwiązaniem byłoby wprowadzenie przymusowej kwarantanny jako środka nakładanego przez sąd, a nie jak to jest obecnie – przez organ administracji. Poddając tę kwestię kontroli sądowej, można by przy okazji uregulować prawo pacjenta do ewentualnego skierowania sprawy na drogę sądową²⁹.

²⁸ Wywiad z A. Grzelak, Koronawirus wprowadza restrykcje, które z nami zostaną (wywiad przepr. P. Rojek-Socha), Prawo.pl, 2020, 6 maja.

²⁹ PASZKOWSKA, M.: Instrumenty przymusu stosowane wobec osób podejrzanych oraz chorych na choroby zakaźne (w tym COVID 19), Wolters Kluwer LEX, 2020.

Należy bowiem pamiętać, że odosobnienie jest to rodzaj pozbawienia wolności, które samo w sobie stanowi środek karny.

Wraz ze zwiększającą się liczbą osób zakażonych wirusem SARS-CoV-2 władze postanowiły zamknąć uczelnie, szkoły i przedszkola, czyli miejsca, gdzie ryzyko zarażenia było bardzo wysokie. Od 25 marca 2020 r. zostało więc ograniczone prawo do nauki, które stanowi jedno z podstawowych praw człowieka i wynika m.in. z art. 14 Powszechnej deklaracji praw człowieka, a w polskim ustawodawstwie znalazło miejsce w art. 70 Konstytucji RP. Dla każdego, kto związany jest z edukacją, spowodowało to wiele zmian. Na dyrektorach szkół i przedszkoli oraz władzach uczelni akademickich spoczywał obowiązek zorganizowania w krótkim czasie zdalnego nauczania, pozwalającego uczniom i studentom nie tylko na uczestnictwo w zajęciach, ale także na realizację programów w sposób umożliwiający zaliczenie roku szkolnego i akademickiego. Należy pamiętać, że cały czas w Polsce są rodziny, które nie posiadają sprzętu niezbędnego do uczestnictwa w zajęciach online. Artur Radwan wskazywał, że nikt nie przeprowadza dokładnych statystyk dotyczących tego, ilu uczniów faktycznie w zajęciach nie bierze udziału. Okazuje się, że stołeczny ratusz zebrał informację o dzieciach nieuczestniczących w lekcjach – w Warszawie spośród 253 tys. uczniów, kontaktu nie było z 600 dzieci³⁰. Przyczyny nieobecności dzieci i studentów na zajęciach są rozmaite i mogą być niezawinione, ale także zawinione. Zdaniem Agaty Łukaszewicz głównymi powodami nieobecności na lekcjach przeprowadzanych zdalnie było ubóstwo, brak sprzętu, brak dobrze działającego Internetu oraz brak nadzoru nad dzieć-

³⁰ RADWAN, A.: Pandemiczne dzieci nie chcą się uczyć. Uczniowie znikają w systemie zdalnej edukacji, <https://serwisy.gazetaprawna.pl/edukacja/artykuly/1479122,zdalne-lekcje-uczniowie-dzieci-obowiazek-szkolny.html> (dostęp: 26.05.2020).

mi. Według niej najbardziej wykluczone z nauki były najmłodsze dzieci. Wskazywała, że tym problemem powinni zainteresować się nie tylko nauczyciele, ale także kuratorzy, których działalność podczas pandemii została ograniczona³¹. Adam Bodnar postulował w liście od ministra edukacji narodowej nie tylko oszacowanie liczby nieobecnych uczniów, ale także poprawę jakości ich kształcenia. Wskazywał, że niedopuszczalne jest, aby rosła liczba uczniów pozostających poza systemem edukacji, dla których nawet nie usiłowano znaleźć rozwiązania³². Rzeczywiście wydaje się to słuszne ze względu na prawo do równego traktowania. Jeżeli poświęca się uwagę dzieciom, które uczestniczą w zajęciach, to niedopuszczane wydaje się pomijanie problemu tych wykluczonych. Według badań przeprowadzonych przez Urszulę Markowską-Manistę i Dominikę Zakrzewską-Oleńską największym problemem dla rodziców w dobie koronawirusa było połączenie własnej pracy zdalnej i nauki dzieci. W większości mieli oni problem z organizowaniem dzieciom kreatywnego i ciekawego spędzania czasu. Wskazywali, że konieczność przebywania z dziećmi cały dzień powodowała zmniejszenie wydajności ich pracy. Rodzice zwracali uwagę, że trudnością staje się brak utrzymywania kontaktów społecznych, co dla dzieci jest szczególnie bolesne. Zdaniem rodziców dla realizacji prawa do nauki potrzebna byłaby organizacja nauczania w sposób bardziej efektywny, który pozwalałby na naukę poprzez uczestnictwo w zajęciach na żywo, a nie poprzez rozwiązywanie otrzymanych drogą e-mailową zadań³³. Ulepszenia w obecnym systemie są

³¹ ŁUSZKIEWICZ, A.: Koronawirus uderzył w najmłodszych, głównie w uczniów. W: Rzeczpospolita, 2020, 30 czerwca.

³² RPO A. Bodnar, VII.7037.45.2020.AT, s. 4.

³³ MARKOWSKA-MANISTA, U., ZAKRZEWSKA-OLEŃSKA, D.: Family with Children in Times of Pandemic – What, Where, How? Dilemmas of Adult-Imposed Prohibition and Orders. W: Society Register, 2020, s. 89–110.

z pewnością konieczne, tak aby każdy mógł w pełni korzystać z prawa do nauki, a życie rodzinne i zawodowe nie było sparaliżowane.

Ważną, jeśli nie najważniejszą, kwestią dotyczącą praw człowieka w dobie COVID-19 w Polsce jest prawo do zdrowia, które wynika m.in. z art. 25 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, z art. 12 Międzynarodowego paktu praw gospodarczych, socjalnych i kulturalnych, a także z art. 68 Konstytucji RP. Zdaniem Włodzimierza Galewicza zdrowie „utożsamiane jest ze stanem zupełnej pomyślności czy też zupełnego dobrostanu – i to tak w zakresie fizycznym i psychicznym, jak w życiu społecznym”. Autor wskazuje, że każdy człowiek jest uprawniony do korzystania z najwyższego poziomu zdrowia, czyli dobrobytu. Stoi on na stanowisku, że aby zapewnić pełną realizację tego prawa, państwo powinno: ułatwiać korzystanie z tego uprawnienia, dostarczać dobra i świadczenia związane ze zdrowiem tym, którzy nie mogą sobie ich sami zapewnić, oraz wspierać zdrowie przez służące mu działania, a także poprzez wpieranie instytucji zajmujących się taką działalnością³⁴. Podczas epidemii konieczne jest maksymalne czerpanie z zasobów medycznych, tak aby jednocześnie niwelować skutki choroby i umożliwić każdemu na jednakowych warunkach korzystanie z prawa do zdrowia. Władze muszą zadbać o przygotowanie odpowiedniego systemu. Z jednej strony muszą myśleć o pacjentach, o sprzęcie, o testach i szczepionkach, a z drugiej strony konieczne jest, aby zapewnili właściwe przygotowanie personelu i bezpieczne dla niego warunki pracy. Ważną kwestią jest także dostęp do informacji i zwiększanie świadomości społeczeństwa. Niezbędne jest zatem odpowiedzialne i prawe dziennikarstwo, którego działania umożliwiają ludziom

³⁴ GALEWICZ, W.: Zdrowie jako prawo człowieka. W: *Diametros*, 2014, nr 42, 10.12.153/diam.42.2014.682, s. 59.

zrozumienie skali zjawiska, z jakim się mierzymy. W kontekście dostępu do opieki zdrowotnej konieczne jest poruszenie tematu dostępności pozostałych świadczeń, niedotyczących COVID-19. Rada Ekspertów przy Rzeczniku Praw Pacjenta wskazała, że choroby układu krążenia i nowotwory złośliwe to dwie najczęstsze przyczyny zgonów w Polsce, a wstrzymanie ich leczenia może się przyczynić do wzrostu liczby zgonów, których przy normalnym funkcjonowaniu można byłoby uniknąć³⁵. Rada postulowała przyjęcie strategii długoterminowej organizacji zdrowia podczas pandemii. W kontekście COVID-19 rekomendowała równy dostęp do środków ochrony osobistej, zwiększenie liczby testów dla personelu i pacjentów, kontrolę testowania komercyjnego. Pozytywnym aspektem funkcjonowania służby zdrowia w dobie koronawirusa zdaje się usprawnienie systemu teleinformatycznego i możliwość szybkiego załatwienia spraw przez pacjenta. Dziś możliwe jest otrzymanie recepty po konsultacji telefonicznej, co w przypadku osób chorych przewlekłe jest bardzo pożądane. Gdy bowiem stan pacjenta jest znany, a wyniki badań mogą być przekazywane zdalnie, to nie ma potrzeby osobistej styczności lekarza z chorym.

Podczas pandemii ograniczone zostało także prawo do zgromadzeń, a zatem prawo ludzi do publicznego grupowania się. Wolność gromadzenia się wynika m.in. z art. 21 Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych, z art. 11 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, a także z art. 57 Konstytucji RP. Tak jak w przypadku innych praw, może być ograniczona jedynie na drodze ustawowej i dla ochrony ściśle określonych wartości, do których należy ochrona publicznego: bezpieczeństwa, porządku, zdrowia, moralności albo

³⁵ Rekomendacje Rady Ekspertów przy Rzeczniku Praw Pacjenta: Ochrona zdrowia w czasie epidemii, RzPP-DSD.421.2.2020, Warszawa, 2020.

praw i wolności innych osób. Zgromadzenie tworzy co najmniej 15 osób i zwoływane jest dla wyrażania wspólnego stanowiska lub przeprowadzania wspólnych obrad. Organizatorzy nie muszą starać się o pozwolenie, jedynie są zobowiązani powiadomić o nim w odpowiednim, wcześniejszym terminie (nie później niż na 3 dni robocze, a nie wcześniej niż na 30 dni przed datą planowanego zgromadzenia). Jak słusznie podkreślił Mirosław Wróblewski, wolność zgromadzeń pozwala na zaprezentowanie przez obywateli swoich poglądów, ale także unaocznienie frustracji i niezadowolenia. Zgodnie z jego stanowiskiem ograniczenia prawa do zgromadzeń powinny być poddawane bezwzględnej ocenie nawet podczas pandemii, gdyż jest to jedno z niewielu narzędzi obywatelskich, które umożliwiają zademonstrowanie swoich problemów czy postulatów. Konieczne jest więc sprawdzanie, czy ograniczenie posiada solidne usprawiedliwienie i zostało wprowadzone na podstawie niepodważalnych powodów³⁶. Europejski Trybunał Praw Człowieka podkreślał wielokrotnie, m.in. w wyroku Oya Ataman przeciwko Turcji³⁷, że konieczne jest, aby państwa nie tylko powstrzymywały się od ingerowania w tę wolność, ale także zapewniały efektywne z niej korzystanie. 20 marca 2020 r. minister zdrowia Łukasz Szumowski wprowadził rozporządzeniem zakaz organizowania i odbywania zgromadzeń, który obowiązywał do końca maja. To rozwiązanie krytykował przede wszystkim Rzecznik Praw Obywatelskich, który wskazywał, że ograniczenie to powinno zostać wprowadzone ustawą, a nie rozporządzeniem, zaś całkowity zakaz zgromadzeń narusza istotę tej wolności, co jest niezgodne z art. 31 ust. 3 Konstytucji³⁸. M. Wróblewski wskazał,

³⁶ Wróblewski, M.: Wolność zgromadzeń w czasie epidemii, 2020, LEX/el, s. 1.

³⁷ Wyrok ETPC z dnia 22 maja 2007 r., 4773899.

³⁸ RPO A. Bodnar, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/koronawirus-rpo-dowsa-calkowity-zakaz-zgromadzen-niekonstytucyjny> (dostęp: 28.08.2020).

że ograniczenia wprowadzone 29 maja 2020 r., czyli ograniczenie liczby gromadzących się osób do 150, powinny być traktowane instrukcyjnie, a organy ścigania muszą podchodzić do nakładania kar łagodnie i brać pod uwagę, że zgromadzenia często odbywają się na otwartej przestrzeni i mogą w nich się znaleźć przypadkowi przechodnie³⁹. Mikołaj Małecki podkreślał, że nie można utożsamiać ograniczania zgromadzeń z całkowitym zakazem ich organizowania, a także że publiczne gromadzenie się może być całkowicie uniemożliwione wyłącznie podczas stanów nadzwyczajnych, a stan epidemii wprowadzony przez władze takiego nie stanowi. W jego opinii nie można karać obywateli za udział w zgromadzeniu, które jest zgodne z art. 57 Konstytucji i zasadami BHP wymaganymi podczas pandemii⁴⁰.

Kolejnym wprowadzonym obostrzeniem było ograniczenie sprawowania kultu religijnego, które polegało na limitowaniu liczby osób mogących uczestniczyć w obrzędach. Powstał wówczas problem z zagadnieniem wolności religijnej, która wynika z art. 53 Konstytucji i może zostać ograniczona jedynie w drodze ustawy i tylko gdy jest to niezbędne dla: bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, moralności, wolności, praw i zdrowia innych osób⁴¹.

W Polsce i na całym świecie powstał także problem praw osób pozbawionych wolności. Wynika on przede wszystkim z trudności w zapewnieniu odpowiedniego bezpieczeństwa higienicznego dla osadzonych i funkcjonariuszy. Na terenie Polski

³⁹ WRÓBLEWSKI, M.: dz. cyt., s. 3.

⁴⁰ MAŁECKI, M.: Zakaz zgromadzeń jest niezgodny z konstytucją. Sąd musi stanąć na straży prawa [komentarz]. W: Dziennik Gazeta Prawna, 2020, 25 maja.

⁴¹ TUREK, R.: Poszanowanie praw człowieka i obywatela w czasie pandemii COVID-10 na gruncie Konstytucji RP. W: Stępnia, K. (red.), Państwo i prawo w czasach COVID-19, Warszawa: Wydawnictwo Think & Make, 2020, s. 78–79.

mamy około 69 626 więźniów w 172 jednostkach penitencjarnych, do których należą areszty śledcze, zakłady karne i oddziały zewnętrzne⁴². Zaludnienie jednostek wynosi więc około 86%. WHO podkreślało, że ograniczenia praw osób pozbawionych wolności wprowadzane podczas pandemii COVID-19 muszą posiadać podstawę prawną, spełniać test proporcjonalności, a przede wszystkim konieczne jest, aby odpowiadały standardowi realizacji zasady równości i były ustanowione na jakiś czas⁴³. Według HFHR ograniczeniami praw więźniów są przede wszystkim: wstrzymanie widzeń jako ograniczenie prawa do ochrony życia prywatnego, w tym także zawieszenie widzeń z adwokatami i pełnomocnikami; zakaz uczestnictwa w nabożeństwach i udzielania przez kapłanów posług religijnych w więzieniach jako ograniczenie swobody wyznania; przerwanie prowadzenia zajęć kulturalno-oświatowych czy sportowych dla osadzonych; zakazanie kontaktów osobistych między więźniami, a także uniemożliwienie otrzymywania paczek i korzystania z przepustek⁴⁴. W zamian wprowadzane są przez jednostki penitencjarne rekompensaty w postaci m.in. umożliwienia kontaktowania się za pomocą telefonów i Internetu oraz udostępniania mszy. Zgodnie ze stanowiskiem JUSTICIA European Rights Network dobrym rozwiązaniem jest przedterminowe zwalnianie niektórych grup osadzonych, jak to zrobiły takie państwa jak Holandia,

⁴² Służba Więzienna, Informacja o zaludnieniu jednostek penitencjarnych, BIS.0335.30.2020.SG.

⁴³ WHO, Tymczasowe wytyczne dotyczące gotowości, zapobiegania i kontroli COVID-19 w więzieniach i innych miejscach detencji, http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0019/434026/Preparedness-prevention-and-control-of-COVID-19-in-prisons.pdf?ua=1 (dostęp: 25.08.2020).

⁴⁴ Helsińska Fundacja Praw Człowieka: Prawa osób pozbawionych wolności w dobie koronawirusa, https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2020/04/Prawa-osob-pozbawionych-wolnosc.ver2_.pdf (dostęp: 25.08.2020).

Irlandia lub Francja, lub wprowadzenie możliwości wykonywania wyroku w domu (Niemcy, Czechy). Organizacja podkreślała, że wiąże się to oczywiście z koniecznością zwiększenia nadzoru elektronicznego nad osadzonymi, niemniej jednak jest bardzo pożądane. W opinii JUSTICIA European Rights Network zwalniane z odbywania kary powinny być przede wszystkim osoby ze schorzeniami (zapewne chodzi o zwiększone ryzyko zachorowania na COVID-19). W wystosowanym liście organizacja wskazuje także, że organy ścigania powinny wstrzymać się od nadmiernego aresztowania, tak aby nie zapelniać wszystkich miejsc w jednostkach penitencjarnych. Zakłady karne mają obowiązek zapewniać osadzonym ochronę praw, takich jak prawo do życia i zdrowia⁴⁵. Maria Niełęczna wskazała, że problemem więźniów jest niemożność kontaktowania się z rodziną, adwokatami i organami kontrolnymi. Dodatkowo – jak wiadomo – służba więzienna często nadużywa swojej pozycji, podobnie jak organy administracji więzienia, co stanowi szczególne zagrożenie dla osadzonych. Ważne jest, aby personel dbał o ochronę prawa do zdrowia fizycznego i psychicznego więźniów⁴⁶. W Polsce została wprowadzona tarcza antykrzysowa, która zawiera również rozwiązania dotyczące osób pozbawionych wolności. Należą do nich przerwa w wykonywaniu kary oraz możliwość odbywania kary w systemie dozoru elektronicznego. Takie możliwości pozwalają na zmniejszenie liczebności więźniów, co znowu sprawia, iż możliwa jest lepsza kontrola więźniów pozostających w jednostkach penitencjarnych.

⁴⁵ Stanowisko JUSTICIA European Rights Network, https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2020/05/Justicia_stanowiska_PL-2.pdf (dostęp: 25.08.2020).

⁴⁶ NAŁĘCZNA, M.: Funkcjonowanie zakładów karnych w czasie epidemii koronawirusa, 2020, LEX/el, s. 1.

5. PODSUMOWANIE

W okresie pandemii COVID-19 zarówno na świecie, jak i w Polsce doszło do ograniczenia wielu praw i wolności człowieka i obywatela. Z jednej strony należy się zgodzić z tym, że były one niezbędne dla powstrzymania szerzenia się pandemii. Konieczne jest także zrozumienie, że restrykcje wprowadzane są dla dobra wspólnego po to, by niwelować negatywne skutki choroby, a przede wszystkim chronić życie ludzi. Mimo to należy podkreślić, że władze muszą wprowadzać obostrzenia zgodnie z procedurami przewidzianymi przede wszystkim w Konstytucji RP, w ustawach i innych aktach prawnych, a także muszą pamiętać o przestrzeganiu podpisanych konwencji międzynarodowych. Obostrzenia wprowadzone w Polsce pokazują słabość polskiego ustawodawcy w obliczu kryzysu, jakim jest stan epidemii. W państwie demokratycznym nie powinno mieć miejsca wykorzystywanie wyjątkowej sytuacji do rozszerzania uprawnień rządzących i zwiększania represji wobec obywateli. Biorąc pod uwagę przeanalizowane przykłady obostrzeń oraz naruszeń praw człowieka i wolności obywatelskich, do których naruszenia doszło, należy podsumować, że polski ustawodawca nie wywiązał się całkowicie z obowiązków, które nakładają na niego akty prawa międzynarodowego, ale i Konstytucja RP. Zasadna wydaje się konieczność przygotowania planu działania w przypadku wystąpienia w przyszłości podobnego zagrożenia dla zdrowia i życia obywateli jak pandemia COVID-19. Wydaje się, że zarówno ludzie, jak i rządy, w szczególności państw wysokorozwiniętych, wykazywały się lekkomyślnością, sądząc, że choroby zakaźne to przede wszystkim problem krajów rozwijających się, jak miało to miejsce w przeszłości w przypadku wirusa Ebola czy SARS. Cechująca XXI w. łatwość

przemieszczania się ludzi i towarów to także łatwość przenoszenia się chorób zakaźnych i każdy kraj powinien zawsze być gotów na walkę z epidemią. Stopień rozwoju gospodarczego czy wykształcone w danym kraju standardy demokratyczne powinny jedynie wspomagać wprowadzanie działań niezbędnych dla ograniczenia skutków czy zahamowania rozprzestrzeniania się niebezpieczeństwa.

BIBLIOGRAFIA:

- BANASZAK, B.: Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Wydanie 2. Warszawa: C.H. Beck, 2012.
- GARLICKI, L.: Polskie prawo konstytucyjne. Warszawa: „Liber”, 2002. ISBN 83-720-6078-9.
- KREJ, N.: COVID-19. Ustawy antykryzysowe. Zbiór przepisów z omówieniem. Warszawa: C.H. Beck, 2020. ISBN 978-83-81986-89-2.
- SITEK, M.: Prawa (potrzeby) człowieka w ponowoczesności. Warszawa: C.H. Beck, 2016, s. 127. ISBN 978-83-2558-922-6.
- SITEK, M.: Treść praw człowieka w dobie globalnych determinantów egzogenych. W: Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie, 2018, t. 11, nr 2.
- WOJTYCZEK, K.: Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP. Kraków: Zakamycze, 1999. ISBN 83-88114-09-3.

Artykuły naukowe oraz artykuły w czasopismach

- BUJALSKI, R.: Prawa pasażerów w związku z koronawirusem, LEX/el, 2020.
- GALEWICZ, W.: Zdrowie jako prawo człowieka. W: Diametros, 2014, nr 42.
- ŁUSZKIEWICZ, A.: Koronawirus uderzył w najmłodszych, głównie w uczniów. W: Rzeczpospolita, 2020, 30 czerwca.
- MAŁECKI, M.: Zakaz zgromadzeń jest niezgodny z konstytucją. Sąd musi stanąć na straży prawa [komentarz]. W: Dziennik Gazeta Prawna, 2020, 25 maja.

- MARKOWSKA-MANISTA, U., ZAKRZEWSKA-OLEŃDZKA, D.: Family with Children in Times of Pandemic – What, Where, How? Dilemmas of Adult-Imposed Prohibition and Orders. W: Society Register, 2020.
- NAŁĘCZNA, M.: Funkcjonowanie zakładów karnych w czasie epidemii koronawirusa, LEX/el, 2020.
- PASZKOWSKA, M.: Instrumenty przymusu stosowane wobec osób podejrzanych oraz chorych na choroby zakaźne (w tym COVID 19), Wolters Kluwer LEX, 2020.
- TUREK, R.: Poszanowanie praw człowieka i obywatela w czasie pandemii COVID-10 na gruncie Konstytucji RP. W: Stępnia, K. (red.), Państwo i prawo w czasach COVID-19, Warszawa: Wydawnictwo Think & Make, 2020, s. 78–79. ISBN 978-83-95668-42-5.
- WRÓBLEWSKI, M.: Wolność zgromadzeń w czasie epidemii, LEX/el, 2020.
- ŻOCHOWSKA, J.: Idea państwa prawa w czasach COVID-19. W: Stępnia, K. (red.), Państwo i prawo w czasach COVID-19, Warszawa: Wydawnictwo Think & Make, 2020, s. 19–21. ISBN 978-83-95668-42-5.

Akty prawne

- Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, Dz.U. UE, C 326/391.
- Konstytucja RP (Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483).
- Rekomendacje Rady Ekspertów przy Rzeczniku Praw Pacjenta, Ochrona zdrowia w czasie epidemii, RzPP-DSD.421.2.2020, Warszawa, 2020.
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 13 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemicznego (Dz.U. z 2020 r. poz. 433).
- RPO A. Bodnar, VII.565.1.2020.
- RPO A. Bodnar, VII.7037.45.2020.AT, s. 4.
- Ustawa o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi (Dz.U. z 2008 r. Nr 234, poz. 1570).

Orzecznictwo

- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 25 lutego 1999 r., K 23/98.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12 stycznia 2000 r., P 11/98.

Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 22 maja 2007 r., 4773899.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 9 stycznia 1994 r., K 18/95.

Źródła internetowe

Amnesty International, „COVID-10 i prawa człowieka”, <https://amnesty.org.pl/covid-19-i-prawa-czlowieka/> (dostęp: 17.08.2020).

Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Apel: brońmy demokracji!, https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2020/06/A-Call-to-Defend-Democracy_English_PL.pdf (dostęp: 17.08.2020).

Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Prawa osób pozbawionych wolności w dobie koronawirusa, https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2020/04/Prawa-osob-pozbawionych-wolnosc.ver2_.pdf (dostęp: 25.08.2020).

https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/health/coronavirus-response/travel-and-transportation-during-coronavirus-pandemic_pl (dostęp: 17.08.2020).

<https://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/1468562,stan-kleski-zywiolowe-co-to-jest.html> (dostęp: 17.08.2020).

<https://www.medonet.pl/koronawirus/koronawirus-w-polsce,przemoc-seksualna-wobec-kobiet-podczas-covid-19--jak-sobie-z-nia-radzic--odpowiada-katarzyna-miller,artykul,38241452.html> (dostęp: 17.08.2020).

<https://www.wsensie.pl/polska/35360-ordynator-oddzialu-zakaznego-przypomina-jak-who-zmienilo-definicje-pandemii-z-punktu-widzenia-medycyny-koronawirus-to-nie-pandemia> (dostęp: 25.08.2020).

Ministerstwo Zdrowia, <https://www.gov.pl/web/koronawirus/wykaz-zarazen-koronawirusem-sars-cov-2> (dostęp: 17.08.2020).

Piekarczyk, S.: Dlaczego zwykle środki konstytucyjne są niewystarczające w walce z pandemią COVID-19 w Polsce i należy wprowadzić stan klęski żywiołowej – analiza konstytucyjna, <https://www.academia.edu/42989909/> (dostęp: 25.08.2020).

Radwan, A.: Pandemiczne dzieci nie chcą się uczyć. Uczniowie znikają w systemie zdalnej edukacji, 2020, 26 maja, <https://serwisy.gazetaprawna.pl/edukacja/artykuly/1479122,zdalne-lekcje-uczniowie-dzieci-obowiazek-szkolny.html> (dostęp: 26.05.2020).

RPO A. Bodnar, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/koronawirus-rpo-do-wsa-calkowity-zakaz-zgromadzen-niekonstytucyjny>.

Służba Więzienna, Informacja o zaludnieniu jednostek penitencjarnych, BIS.0335.30.2020.SG (dostęp: 25.08.2020).

Stanowisko JUSTICIA European Rights Network, https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2020/05/Justicia_stanowiska_PL-2.pdf (dostęp: 25.08.2020).

WHO: Tymczasowe wytyczne dotyczące gotowości, zapobiegania i kontroli COVID-19 w więzieniach i innych miejscach detencji, http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0019/434026/Preparedness-prevention-and-control-of-COVID-19-in-prisons.pdf?ua=1 (dostęp: 25.08.2020).

Wywiad z A. Grzelak, Koronawirus wprowadza restrykcje, które z nami zostaną (wywiad przepr. P. Rojek-Socha), Prawo.pl, 2020, 6 maja (dostęp: 25.08.2020).

Zbytniewska, K., <https://www.euractiv.pl/section/bezpieczenstwo-i-obrona/news/koronawirus-ktore-kraje-wprowadzily-stan-wyjatkowy/> (dostęp: 17.08.2020).